

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА
ДО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРАВА ЄВРОПИ:
ЄВРООРІЄНТОВАНА ШКОЛА
ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЦИВІЛІСТИКИ
НА ТЛІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової*

Одеса
Фенікс
2025

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7
В 42

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» 24 вересня 2025 року (протокол № 2)*

Рецензенти:

Булеца С. Б. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету;

Гринько С. Д. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія».

В 42 **Від римського права до інтеграційного права Європи: євроорієнтована школа порівняльної цивілістики на тлі гібридної війни : кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової. – Одеса : Фенікс, 2025. – 660 с.**
ISBN 978-617-8763-01-5

Колективна монографія є комплексним дослідженням еволюції приватного права – від римської традиції до сучасних європейських моделей у контексті гібридної війни проти України.

У книзі поєднані: дослідження методологічних засад порівняльної цивілістики; аналіз римського приватного права як основи європейської правової цивілізації; вивчення впливу гібридної війни на приватноправові інститути; компаративістські студії у сфері сімейного, договірної, спадкового, банківського та цифрового права; розгляд нових викликів, пов'язаних із цифровізацією та трансформацією правосвідомості.

Монографія адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком приватного права в умовах європейської інтеграції та гібридної війни.

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7

ISBN 978-617-8763-01-5

© Колектив авторів, 2025

Розділ 13. Дорожнє будівництво під час війни: поняття, значення та правові засади (Юлія Кривенко, Сергій Колесниченко)	358
---	-----

ГАЛУЗЕВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Розділ 14. Адаптація законодавства України до права ЄС в сфері регулювання сімейних відносин в умовах гібридної війни (Оксана Сафончик)	383
Розділ 15. Цивільно-правові особливості банківських договорів у країнах континентальної правової сім'ї (Роксолана Московчук)	415
Розділ 16. Вплив римського приватного права на формування непоіменованих контрактів (Вікторія Павлова)	447
Розділ 17. Особливості виконання договору про управління спадщиною в умовах воєнного стану (Сергій Узунов)	457
Розділ 18. Особливості договору про надання послуг з охорони майна в умовах воєнного стану (Денис Карташев)	479
Розділ 19. Особливості процедури банкрутства в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аспект (Олена Копитова)	513
Розділ 20. Termination of the Obligations Due to Impossibility of its Performance: Force Majeure Clause V. Hardship Clause (Clausula Rebus Sic Stantibus) (Гончаренко Владислава)	547

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Розділ 21. Роль цифрових технологій у забезпеченні доступу до цивільного правосуддя: компаративістський погляд (Крістіна Дрогозюк)	566
Розділ 22. Приватно-правові засади цифрової економіки: європейський досвід та український контекст (Оксана Калітенко)	595
Розділ 23. Від цивілістичних шкіл до єдиної цивілістичної традиції: спадкоємність, інтеграція, перспективи (замість післямови) (Євген Харитонов)	633
СПИСОК ОСНОВНИХ ПРАЦЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ШКОЛИ.	637

Розділ 22

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

DOI

Оксана Калітенко

кандидат юридичних наук, доцент

Розвиток цифрової економіки став однією з головних ознак сучасного суспільного прогресу, що радикально змінює не лише економічні відносини, а й структуру приватно-правового регулювання. В умовах швидкої трансформації технологій цивільне право мусить забезпечити баланс між свободою інновацій, захистом прав людини та стабільністю договірної обігу. Саме тому вивчення теоретико-правових засад цифрової економіки набуває першочергового значення, особливо в умовах європейської інтеграції України.

Цифрова економіка у сучасному науковому дискурсі не зводиться до «економіки, що користується комп'ютерами» або до сукупності ІТ-рішень. Йдеться про нову якість майнового обігу, у межах якого створення вартості, обмін і споживання відбуваються через цифрові середовища, мережеві інфраструктури та алгоритмічно організовані процеси. Саме тому цифровізація має безпосередній приватно-правовий вимір: вона не лише відкриває нові ринки, але й перепрограмує класичні цивілістичні інститути – об'єкти цивільних прав, моделі договорів, способи реалізації та захисту суб'єктивних прав, а також межі свободи договору і відповідальності учасників обігу. Це означає, що виникла потреба з'ясувати які саме структурні зміни зазнає приватне право під впливом цифрової економіки і які правові орієнтири (зокрема європейські) дозволяють здійснювати таку трансформацію без втрати правової визначеності та справедливості.

Стосовно структурних змін. Передусім цифрова економіка зумовлює перегляд традиційних уявлень про об'єкти цивільних прав і їх роль у майновому обігу. У традиційній (індустріальній) моделі центральним «носієм вартості» у приватно-правових відноси-

нах була річ у матеріальному значенні, а майновий обіг будувався навколо переходу речових прав і виконання зобов'язань щодо фізичних об'єктів. У цифровій економіці ключовим ресурсом стають дані (бази даних) та інші цифрові блага (цифровий контент, цифрові послуги, віртуальні активи, права доступу до цифрових середовищ тощо). Вартість дедалі частіше створюється не шляхом передання матеріального об'єкта, а через надання доступу, ліцензування, підписки, використання даних у моделях монетизації, а також через екосистемні ефекти платформ. Це означає, що приватне право має дати відповідь на питання: як кваліфікувати цифрові блага у системі об'єктів цивільних прав, як описати їх оборотоздатність, які межі контролю над ними визнавати правомірними і які засоби захисту є адекватними в середовищі, де «володіння» часто виражається не фізичним триманням речі, а контрольним доступом (акаунтом, ключем, токеном тощо).

Другий напрямок трансформації має договірну природу і проявляється у зміні характеру волевиявлення та структури договірних зв'язків. Класична цивілістика значною мірою спирається на модель «двох сторін» і на припущення відносної рівності інформаційних можливостей контрагентів (або принаймні – на наявність інструментів вирівнювання). У цифровій економіці типовими стають договори приєднання, масові споживчі договори у стандартизованих форматах, багатосторонні відносини у межах платформ (користувач – продавець – платформа – провайдер платежів – логістичний оператор – провайдер цифрової ідентифікації тощо). Волевиявлення сторін дедалі частіше «матеріалізується» не в одному документі, а у цифровій комбінації кліків, підтверджень, налаштувань, повідомлень, журналів подій. Відповідно, приватне право змушене переосмислити: вимоги до форми правочину і доказування; межі допустимої стандартизації умов; критерії справедливості та добросовісності в умовах алгоритмічного «підштовхування» (nudging), персоналізованих інтерфейсів і інформаційної асиметрії між платформою та користувачем. У цьому контексті ключова проблема полягає в тому, щоб зберегти свободу договору як фундаментальну цивілістичну цінність, але водночас – визнати її “нову соціальну геометрію”, коли свобода однієї сторони часто підтримується технологічною перевагою та контролем інфраструктури.

Третій трансформаційний напрямок пов'язаний із переформатуванням суб'єктного складу приватноправових відносин. Поряд із традиційними учасниками обороту (фізичними та юридичними особами) у центр правових взаємодій виходять цифрові посередники (платформи, маркетплейси, соціальні мережі, провайдери хмарних сервісів), які не просто «з'єднують» сторони, а проєктують правила доступу, ранжування, модерації та розв'язання спорів, тобто фактично набувають ознак приватних регуляторів. Додатково у правовий простір входять алгоритмічні системи й інструменти штучного інтелекту, які можуть впливати на укладення та виконання договорів, формування цін, оцінку ризиків, кредитний скоринг, рекомендаційні механізми тощо. У результаті виникають складні питання розподілу відповідальності: хто відповідає за шкоду від помилки алгоритму; якою мірою платформа повинна гарантувати належність продавця або безпеку цифрового продукту; чи може у межах приватного права існувати спеціальний режим відповідальності за «цифрові ризики» (кіберінциденти, втрату доступу, порушення безперервності сервісу, витоки даних). Власне, постановка проблеми у цьому пункті полягає у фіксації того, що приватноправове регулювання має перейти від опису «простих» відносин до інструментів, здатних працювати у багаторівневих екосистемах.

Четвертий аспект – переорієнтація приватного права на довіру як юридичну категорію. У цифровій економіці довіра не є лише психологічною передумовою: вона конвертується у юридично значущі параметри – достовірність ідентифікації, автентичність волевиявлення, цілісність даних, прозорість правил платформи, передбачуваність наслідків. Саме тому сучасні підходи (особливо в європейському праві) підсилюють вимоги до прозорості, підзвітності, процедур оскарження рішень платформ, захисту персональних даних «за замовчуванням» та «на етапі проєктування». Для цивілістики це означає, що приватне право дедалі частіше взаємодіє з публічно-правовими стандартами (захист даних, конкуренція, комплаєнс платформ) – але не втрачає автономності: його завдання полягає в тому, щоб перекласти ці стандарти на мову приватноправових інструментів (договірні обов'язки, інформаційні обов'язки, критерії недобросовісності, деліктна та договірна відповідальність, способи захисту).

Отже, цифрова економіка створює приватноправову реальність, у якій дані та цифрові блага стають системоутворюючими об'єктами, договори набувають платформно-екосистемного характеру і потребують нових стандартів справедливості, з'являються нові центри впливу на приватний обіг (платформи, алгоритмічні системи), довіра та безпека перетворюються на юридично значущі умови функціонування ринків.

Вже традиційно у сучасному науковому та нормативному дискурсі поняття «цифрова економіка» використовується надзвичайно широко й неоднорідно¹. Воно може позначати як окремий сегмент економіки, пов'язаний з інформаційно-комунікаційними технологіями, так і загальну трансформацію способів виробництва, обміну та споживання у всіх сферах суспільного життя. Така багатозначність є цілком закономірною, оскільки цифровізація не сформувала ізольовану «нову економіку», а поступово інтегрувалася в традиційні ринки, змінюючи їх внутрішню логіку. Водночас для цивільного права подібна розмитість є методологічно неприйнятною. Приватно-правове регулювання потребує такого осмислення цифрової економіки, яке дозволяє чітко визначити юридичну природу об'єктів обороту, окреслити типові договірні моделі, встановити межі автономії волі сторін і сформулювати адекватні механізми відповідальності та захисту прав.

У вітчизняних доктринальних джерелах² і програмних документах³ цифрова економіка зазвичай визначається як система суспільних відносин, що ґрунтується на використанні цифрових технологій, баз даних та інтернет-комунікацій у процесі створення, обміну й споживання товарів і послуг. Таке визначення є важливим відправним пунк-

¹ Голобородько А. Ю. Цифрова економіка: підходи та особливості розвитку. Бізнес Інформ. 2022. №9. С. 10–18. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-9-10-18>; Реслер М., Лінтур І., Цига О. Цифрова економіка: виклики та можливості. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-117>; Пуцентейло П. Р., Гуменюк А. А. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки». *Інноваційна економіка*. 2020. Вип. 5-6. С. 131-143. URL: <https://inneco.org/index.php/inneco/article/view/305>

² Цифрова економіка: підруч. А. Ю. Голобородько, О. Ю. Гусєва, С. В. Легомінова, Київ: Видавництво ДУТ, 2020. 400 с.

³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки України: Закон України. *ВВР*. 2023. №№ 6-7. Ст. 18; Стратегія розвитку сфери електронних комунікацій України на період до 2030 року та операційний план заходів з її реалізації у 2025–2027 роках. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2025-%D1%80/stru/sp:dark>

том, оскільки воно одразу акцентує увагу на відносинах, а не лише на технологіях, і вказує на економічну цінність цифрових процесів. Проте для цивілістичного аналізу цього недостатньо. Завдання приватного права полягає не лише у фіксації факту цифровізації, а у перетворенні цього факту на правову конструкцію, здатну працювати у категоріях об'єкта, зобов'язання, правочину, ризику та відповідальності.

Економічні та стратегічні підходи до цифрової економіки зазвичай описують її як динамічний процес або глобальний тренд, межі якого важко чітко окреслити, оскільки цифрові технології пронизують усі галузі.¹ Для цивільного права, однак, принципово важливо встановити юридично значущі параметри цього явища. Перекладаючи поняття цифрової економіки на мову цивілістики, необхідно, як вже частково зазначалося раніше, з'ясувати, по-перше, що саме стає предметом майнового обороту в цифровому середовищі; по-друге, які зобов'язальні моделі є типовими для таких відносин; по-третє, хто фактично формує правила цього обороту; і, по-четверте, які специфічні ризики виникають та яким чином вони мають бути розподілені між учасниками правовідносин.

Особливу, і мабуть вирішальну, роль у цифровій економіці відіграють дані, які з допоміжного інформаційного елементу перетворюються на центральний ресурс обороту. На відміну від індустріальної моделі суспільства, де еквівалентність у договорах майже виключно пов'язувалася з грошовою ціною, у цифровому середовищі дедалі частіше застосовуються моделі, за яких доступ до послуги або контенту надається в обмін на персональні чи інші дані. Така практика, закріплена й у праві Європейського Союзу, змінює традиційне уявлення про зустрічне надання та змушує цивільне право переосмислити категорії ціни, еквівалентності й справедливості договору. Водночас дані як об'єкт договірних взаємодій неминуче пов'язані з обмеженнями, що впливають із режимів захисту персональних даних, комерційної таємниці та конфіденційності, що підсилює взаємодію приватноправових і публічно-правових засад.

Крім виділення баз даних у якості основного об'єкту, визначальною ознакою цифрової економіки слід вважати платформізацію при-

¹ Никонюк К. О., Величко К. Ю., Мацюра С. І. Стратегічні підходи до розвитку цифрової економіки в контексті сталого зростання. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14753540>

ватноправових відносин. Значна частина транзакцій здійснюється через маркетплейси, соціальні мережі, фінтех- та інші цифрові сервіси, які встановлюють умови користування, застосовують алгоритмічне ранжування, здійснюють модерацію контенту та визначають процедури вирішення спорів. У такій моделі платформа фактично впливає на баланс прав і обов'язків сторін, що змушує приватне право враховувати її особливий статус і формувати підвищені стандарти прозорості, добросовісності та відповідальності професійного цифрового посередника.

Цифрова економіка також характеризується тим, що типовим результатом виконання зобов'язань стають нематеріальні блага – цифровий контент і цифрові послуги.¹ Це потребує встановлення спеціальних критеріїв належного виконання, які виходять за межі класичних уявлень про якість товару. Належність цифрового контенту або послуги дедалі частіше пов'язується з такими параметрами, як функціональність, сумісність, безперервність доступу, оновлюваність програмного забезпечення та кіберстійкість. Таким чином, у цивілістичному розумінні цифрова економіка передбачає не лише електронну форму договору, а й цифрову природу предмета виконання, що істотно впливає на зміст зобов'язань і способи їх захисту.

Нарешті, невід'ємною складовою цифрової економіки у приватно-правовому сенсі слід вважати інфраструктуру довіри. Ідентифікація сторін, автентичність волевиявлення, цілісність даних і доказовість транзакцій набувають ключового значення для стабільності обороту. Тому поняття цифрової економіки не може бути відокремлене від інститутів електронної ідентифікації та довірчих послуг, які забезпечують юридичну значущість дій у цифровому середовищі та знижують транзакційні витрати.

З урахуванням наведеного, цифрову економіку у цивілістичному вимірі доцільно визначати як систему майнового обороту, в якій створення, обмін і споживання економічної цінності здійснюються переважно через цифрові середовища та мережеву інфраструктуру, а ключовими її елементами виступають дані як ресурс і об'єкт договірних взаємодій, цифровий контент і цифрові послуги як типові результати виконання зобов'язань, а також платформи як структур-

¹ Бобров Є. Цифрова економіка в Україні: стратегічні виклики, можливості зростання і трансформації. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 4(80). С. 21–30.

ні посередники, що формують стандартизовані правила доступу та поведінки учасників. Саме таке розуміння дозволяє перейти від загальноекономічної характеристики цифрової економіки до її повноцінного аналізу в системі приватного права та створює методологічну основу для подальшого дослідження правової природи даних як центрального ресурсу цифрових ринків.

Насамперед слід зафіксувати, що «дані» як феномен цифрової економіки не тотожні традиційному уявленню про інформацію як нематеріальний об'єкт, який переважно «циркулює» у межах інформаційних правовідносин. Дані в сучасному розумінні – це не просто відомості, а структурований, машинозчитуваний матеріал, здатний генерувати економічний ефект у процесі обробки (зокрема алгоритмічної, статистичної, на основі штучного інтелекту). Тому юридична проблема полягає не в тому, «чи можна володіти інформацією», а в тому, які правомірні моделі контролю над даними (або над доступом до них) визнає правопорядок, якими є межі диспозитивності сторін щодо даних і як забезпечується баланс між приватними інтересами учасників обороту, правами людини та публічними цілями розвитку цифрових ринків.

Європейський Союз, формуючи цифрове *acquis*¹, виходить із того, що дані є ресурсом економіки, але цей ресурс не може бути «приватизований» простими речово-правовими аналогіями. Замість ідеї «власності на дані» право ЄС послідовно розвиває конструкції доступу, переносимості, повторного використання, інтероперабельності та справедливого розподілу вигод від даних.² У цьому підході проявляється важлива методологічна установка: дані в цифровій економіці регулюються не одним універсальним інститутом, а комплексом взаємопов'язаних режимів, які різняться залежно від природи даних і контексту їх обробки. Саме ця багаторежимність і становить основу для цивілістичного аналізу.

Передусім, у європейському праві існує чіткий вододіл між персональними даними і неперсональними даними, а також окремо виділяється проблема так званих «змішаних наборів» (*mixed datasets*), де персональні й неперсональні елементи технічно та економічно пов'я-

¹ *Acquis* – що це таке? URL: <https://ed-era.com/projects/eu-agreement/bl/p3>

² Карась О. Формування єдиного цифрового ринку ЄС: правові та економічні аспекти. *Економіка України*. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.11.029>

зані. Персональні дані у праві ЄС регулюються насамперед Регламентом (ЄС) 2016/679 (GDPR)¹, який виходить із того, що їх обробка є сферою фундаментального права на захист даних і приватності, а отже, жодні приватні домовленості не можуть «скасувати» або нівелювати базові гарантії законності, прозорості, мінімізації даних, обмеження мети, безпеки тощо. Український правопорядок також закріплює самостійний режим персональних даних у Законі України «Про захист персональних даних»², який прямо спрямований на охорону прав і свобод людини у зв'язку з обробкою персональних даних. Для приватного права звідси впливає принципово важливий наслідок: персональні дані не можуть розглядатися як звичайний «товар» обороту, оскільки вони пов'язані з особистістю суб'єкта і підпадають під спеціальний охоронний режим. Водночас це не означає, що персональні дані повністю «випадають» з договірного середовища: наприклад, цифрові ринки побудовані так, що надання сервісу нерідко фінансується через економічне використання персональних даних, і саме тут виникає ключовий цивілістичний вузол – дані як елемент еквівалентності у зобов'язанні.

Директива (ЄС) 2019/770³ про договори щодо постачання цифрового контенту і цифрових послуг поширюється на ситуації, коли споживач не сплачує гроші, а надає персональні дані, за умови, що такі дані не обробляються виключно для постачання послуги або виконання юридичного обов'язку постачальника; за цих умов споживач отримує повний набір засобів захисту у разі невідповідності цифрового контенту/послуги. Це не створює «речового титулу» на персональні дані і не змінює їх статусу як об'єкта основоположного права: договірна конструкція повинна одночасно відповідати вимогам споживчого захисту і законності обробки персональних даних за GDPR, тобто потребує «двоканальної» перевірки.

¹ Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

² Про захист персональних даних. З-н України. БВР. 2010. № 34. Ст. 481.

³ Директива європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/771 від 20 травня 2019 року Про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text

Приватне право повинно розвивати тонші категорії: не «продаж даних», а договірні моделі дозволеного використання, надання доступу, згода/авторизація на обробку у межах визначеної мети, а також спеціальні інформаційні обов'язки, які забезпечують реальну, а не формальну автономію волі споживача.

Якщо персональні дані перебувають у зоні жорстких охоронних стандартів, то неперсональні дані (включно з промисловими, машинними, комерційними, даними з ІТ-пристроїв, датчиків, виробничого обладнання) становлять інший за природою ресурс цифрової економіки: вони здатні бути предметом масштабного повторного використання, інтеграції та економічної експлуатації без прямого зв'язку з фундаментальними правами конкретної особи. Саме для цієї сфери ЄС розвинув інструменти, що формують ринок даних як інфраструктуру справедливого доступу й обміну. Регламент (ЄС) 2022/868 (Data Governance Act)¹ передбачає механізми повторного використання певних категорій даних державного сектору, вводить правила для провайдерів послуг посередництва даними та закріплює рамки для «data altruism» як організованого надання даних для цілей загального інтересу. Регламент (ЄС) 2023/2854 (Data Act)² своєю чергою встановлює гармонізовані правила справедливого доступу до даних і їх використання, зокрема щодо даних, згенерованих підключеними продуктами та пов'язаними сервісами, а також розвиває інструментарій «справедливості» у B2B і B2G взаємодіях навколо даних. Важливим фоновим елементом стала й регламентація вільного руху неперсональних даних у ЄС, що обмежує необґрунтовані вимоги локалізації даних і підсилює транскордонний характер цифрових сервісів. У сукупності ці акти показують, що європейська модель розглядає дані як стратегічний ресурс, але регулює його не через «право власності», а через право доступу, право вимагати надання даних за визначених умов, обов'язки щодо передачі/обміну, а також стандарти недискримінації і пропорційності.

¹ Регламент (ЄС) 2022/868 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2022 року про європейське управління даними та про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2018/1724 (Закон про управління даними). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R0868>

² Регламент (ЄС) 2023/2854 Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2023 року про гармонізовані правила справедливого доступу до даних та їх використання, а також про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 та Директиви (ЄС) 2020/1828 (Закон про дані). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng>

Для приватного права ця еволюція має кілька системних наслідків. По-перше, вона змінює саме розуміння предмета договірної зобов'язання: у цифровій економіці предметом договору дедалі частіше стає не передання речі і навіть не «передання інформації», а надання доступу до даних, дозвіл на використання даних у визначених цілях, передача масивів даних у певному форматі, забезпечення якості/повноти/актуальності даних, забезпечення інтероперабельності. Такі зобов'язання мають свою специфіку: вони є тривалими (часто не разова передача, а постійний доступ), технологічно обумовленими (формати, API, сумісність), і тісно пов'язаними з режимами безпеки та конфіденційності. По-друге, у таких відносинах істотно посилюється роль стандартів добросовісності та справедливості, оскільки асиметрія між «володільцем» даних (data holder) і користувачем/партнером може бути настільки значною, що формальна свобода договору перетворюється на інструмент закріплення цифрової ренти. По-третє, зростає значення інформаційних обов'язків і прозорості: без них користувач даних не здатен оцінити, що саме йому надається (якість, повнота, обмеження), а отже не може здійснити усвідомлений вибір.

Звідси виникає потреба в чіткій приватно-правовій відповіді на питання: чим є дані як об'єкт правового впливу? Монографічно коректним є підхід, за яким дані не редукуються до «речі» у класичному сенсі, але й не залишаються «поза правом». Дані можуть виступати: як об'єкт охоронюваного інтересу, коли особа/підприємство має законний інтерес у збереженні конфіденційності, цілісності, доступності даних; як предмет зобов'язання, коли інша сторона зобов'язана надати доступ/передати/оновлювати/утримуватися від розкриття; як елемент юридичного факту, коли певний набір даних (електронний запис, лог, timestamp) підтверджує волевиявлення або виконання; як компонент нематеріального активу, що охороняється режимом комерційної таємниці або прав інтелектуальної власності у відповідних випадках. У площині конфіденційності та комерційної таємниці особливо показовою є європейська Директива (ЄС) 2016/943¹ про захист нерозкритого ноу-хау та комерційної інформації (trade secrets) від незаконного отримання, використання і розкриття,

¹ Директива (ЄС) 2016/943 Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2016 року про захист нерозкритих ноу-хау та ділової інформації (комерційної таємниці) від їх незаконного отримання, використання та розголошення. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/943/oj/eng>

яка демонструє: економічна цінність інформації/даних може охоронятися не лише через «власність», а через режим секретності та спеціальні засоби захисту.

Окремої уваги заслуговує питання про «право на дані» як проєкцію приватноправової суб'єктивності у цифровій економіці. Тут важливо уникнути двох крайнощів. Перша крайність – проголосити загальне право власності на дані, що в реальності призвело б до фрагментації масивів даних, множинності «титулів» і різкого зростання трансакційних витрат, а також до конфлікту з фундаментальними правами у сфері персональних даних. Друга крайність – ігнорувати економічну значущість даних і зводити всю проблематику до публічно-правових заборон і дозволів. Європейська модель, втілена у GDPR, DGA та Data Act, демонструє третій шлях: персональні дані пов'язані з правами суб'єкта даних (зокрема правом доступу, виправлення, стирання, переносимості тощо), але ці права не є «речовими»; неперсональні дані можуть бути охоплені договірними правами доступу/використання, а також обов'язками надання даних у передбачених законом ситуаціях, при цьому центральними стають правила справедливості, прозорості й недискримінації. Отже, приватноправове осмислення даних дедалі більше зміщується у площину зобов'язального права, де «право на дані» виявляється як право вимоги (claim) або як комплекс договірних дозволів/заборон і засобів захисту, а не як абсолютне панування над річчю.

Саме у договірній площині найповніше проявляється подвійна природа даних у цифровій економіці: з одного боку, дані є ресурсом, який створює економічну вартість, а з іншого – джерелом специфічних ризиків. Учасники цифрових ринків укладають договори, де дані можуть бути: предметом передачі; результатом виконання (наприклад, аналітика, звіти, агреговані набори); умовою надання послуги; «платою» за доступ; або інфраструктурним компонентом виконання (логування, журналювання, підтвердження транзакцій). У кожній із цих ситуацій приватне право має забезпечити: по-перше, визначеність предмета (які саме дані, у якому форматі, з якою періодичністю, з якими гарантіями якості); по-друге, правила легітимності використання (цілі, межі, права третіх осіб, відповідність режиму персональних даних); по-третє, розподіл ризиків (помилки даних, кіберінциденти, витоки, порушення цілісності, відмова

в доступі); по-четверте, ефективні засоби захисту, які працюють у цифровому середовищі (відновлення доступу, припинення неправомірного використання, компенсація збитків, забезпечувальні заходи щодо запобігання розголошенню). У цьому сенсі дані як об'єкт приватно-правового регулювання змушують цивільне право виходити за межі «класичної тріади» купівлі-продажу/найму/підряду і розвивати нові договірні типології та стандарти належного виконання.

В українському контексті ця проблематика ускладнюється тим, що регулювання даних і цифрових благ тривалий час розвивалося фрагментарно: персональні дані – у спеціальному законі; інформаційні відносини – у загальному інформаційному законодавстві; електронна комерція – у спеціальному акті; цифрові послуги – у регуляторних і секторних підходах. У результаті цивільно-правова систематика не завжди встигає за реальністю цифрового обороту. Водночас саме рекодифікаційна перспектива (оновлений Цивільний кодекс України) відкриває можливість інституційно впорядкувати цифрові явища через оновлення категорій об'єктів і правових режимів.

Підсумовуючи зазначимо, дані у цифровій економіці є одночасно ресурсом створення вартості та джерелом нових юридичних конфліктів. Європейська правова модель демонструє, що ефективне регулювання даних не зводиться до їх «приватизації», а базується на багаторежимній конструкції: персональні дані охороняються як сфера фундаментальних прав; неперсональні дані інтегруються у ринок через правила доступу, повторного використання та справедливого розподілу вигод; комерційно цінна інформація захищається режимом секретності; а договірне право отримує нові підходи до еквівалентності й належного виконання у цифровому середовищі. Саме цей комплекс дозволяє забезпечити баланс між інноваціями та юридичною певністю. Для українського приватного права ключовим завданням у цій площині є не механічне запозичення термінів, а формування внутрішньо узгодженої системи цивільно-правових рішень, що відобразить реальну роль даних у майновому обороті та коректно інтегрує їх у рекодифікаційну модель оновленого Цивільного кодексу України.

Європейський Союз упродовж останнього десятиліття сформував цілісну концепцію так званої data economy – економіки, у якій дані визнаються системоутворювальним ресурсом інновацій, конкурентоспроможності та ефективності ринків. Проте принциповим

є те, що ЄС вибудовує цю економіку не через традиційну приватно-правову логіку «власності на дані», а через більш складну й гнучку модель, що спирається на доступ, контрольоване повторне використання, інтероперабельність і справедливий розподіл вигод від даних між різними учасниками цифрового середовища. Ця модель добре узгоджується з базовими цінностями європейського правопорядку: пріоритетом прав людини, захистом персональних даних, принципом конкуренції та метою створення єдиного цифрового ринку. Саме тому для цивілістичного аналізу особливо важливими є два нормативні «вузли» європейської архітектури даних – Data Governance Act¹ і Data Act², які разом формують нормативний каркас доступу до даних і їх використання у ЄС.

Перш ніж перейти до конкретних конструкцій цих актів, необхідно зафіксувати методологічну позицію: ЄС розрізняє персональні дані і неперсональні дані та не допускає змішування режимів, водночас прагнучи забезпечити функціональну єдність цифрових ринків. Регулювання даних в ЄС є багаторівневим: персональні дані перебувають під впливом стандартів GDPR, тоді як значний масив неперсональних (передусім промислових, машинних, технічних, комерційних) даних інтегрується у ринок через інструменти доступу, повторного використання та усунення бар'єрів для транскордонного руху. Власне, Data Governance Act і Data Act працюють головним чином у площині non-personal або «переважно неперсональних» даних, але будуються так, щоб не руйнувати охоронну матрицю GDPR у випадках, коли набори даних мають змішаний характер.

Регламент (ЄС) 2022/868 (Data Governance Act, DGA) спрямований на те, щоб створити довіру до механізмів повторного використання даних і вибудувати інституційну інфраструктуру для безпечного та прозорого обміну ними. Його логіка полягає в тому, що дані – особливо ті, які концентруються у державному секторі або можуть надаватися через спеціалізованих посередників, – мають отримати

¹ Регламент (ЄС) 2022/868 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2022 року про європейське управління даними та про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2018/1724 (Закон про управління даними). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/868/oj/eng>

² Регламент (ЄС) 2023/2854 Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2023 року про гармонізовані правила справедливого доступу до даних та їх використання, а також про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 та Директиви (ЄС) 2020/1828 (Закон про дані). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng>

шлях до економіки не шляхом «приватизації», а шляхом організованої, прозорої та контрольованої циркуляції. DGA, по суті, пропонує три ключові напрямки: (1) рамки повторного використання певних категорій даних державного сектору, якщо ці дані не можуть бути «відкритими» без умов (зокрема через конфіденційність, комерційну таємницю, права інтелектуальної власності або захист персональних даних); (2) правовий режим провайдерів послуг посередництва даними (data intermediation services), які мають діяти як нейтральні довірені посередники між тими, хто володіє даними, і тими, хто їх використовує; (3) рамки для так званого data altruism – добровільного надання даних на користь загального інтересу за визначеними правилами. Таким чином, DGA встановлює не стільки «право на дані», скільки режим довіри і процедур, за яких обмін даними стає стабільним, передбачуваним і юридично «чистим».

Ще більш безпосередньо з договірним правом взаємодіє Регламент (ЄС) 2023/2854 (Data Act), який встановлює гармонізовані правила справедливого доступу до даних і їх використання, насамперед щодо даних, які генеруються підключеними продуктами (ІТ-пристроями) та пов'язаними сервісами. У центрі Data Act – прагнення забезпечити «справедливий розподіл цінності» від даних між учасниками цифрового ланцюга, зменшити монополізацію даних виробниками або провайдерами екосистем і створити умови для конкуренції та інновацій. Сам регламент прямо пов'язує свої цілі з потребою запобігати експлуатації договірних дисбалансів, які перешкоджають справедливому доступу до даних і їх використанню, що вже само по собі демонструє: європейський законодавець розглядає дисбаланс договору як бар'єр розвитку ринку даних, а отже – як об'єкт правового втручання.

Європейська модель даних не може бути зрозумілою без ще одного базового елемента – Регламенту (ЄС) 2018/1807¹ про вільний рух неперсональних даних, який спрямований на усунення невинуватених вимог локалізації та забезпечення можливості зберігати й обробляти неперсональні дані в будь-якій державі-члені. Це створює правову основу транскордонності цифрових сервісів і формує передумови

¹ Регламент (ЄС) 2018/1807 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 року про рамки для вільного потоку неперсональних даних у Європейському Союзі. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1807/oj/eng>

для масштабування бізнес-моделей у межах єдиного ринку. У договірному вимірі така заборона необґрунтованої локалізації впливає на умови хмарних договорів, договорів обробки даних, SLA та вимоги щодо місця зберігання/обробки, тобто підсилює європейську логіку мобільності даних як економічної цінності.

Окреслюючи значення DGA і Data Act для приватного права, доцільно підкреслити три узагальнені висновки. По-перше, ЄС демонструє, що правова природа даних у цифровій економіці вибудовується переважно у площині зобов'язального права, а не речового: ключовими стають не титули «панування», а режимні права доступу, права вимоги надання/передачі, договірні дозволи та обмеження щодо використання. Саме тому цивілістичні інструменти – структура зобов'язання, визначеність предмета, гарантії якості, відповідальність за ненадання доступу або за порушення конфіденційності – виходять на передній план. По-друге, у сфері даних автономія волі сторін дедалі частіше зазнає нормативного «коригування» через стандарти справедливості, що спрямовані на запобігання структурним дисбалансам, які блокують конкуренцію й інновації. По-третє, дані в європейській моделі є ресурсом, обіг якого неможливий без інфраструктури довіри і процедурності, – тобто без таких «інституційних підпор», які формують передбачуваність транзакцій на ринку даних.

У цьому контексті показовим є й те, що європейське договірне право цифрової економіки в цілому розвивається в одному напрямку: від абстрактної свободи договору – до свободи договору, підкріпленої гарантіями якості та справедливості. Це виразно видно і в Директиві (ЄС) 2019/770¹ щодо договорів про постачання цифрового контенту і цифрових послуг, яка наголошує, що питання кваліфікації договору як купівлі-продажу/послуги/оренди або *sui generis* залишається для національного права, але водночас встановлює уніфікований набір засобів захисту споживача у разі невідповідності контенту чи послуги. Таке «надбудовне» регулювання фактично формує єдині мінімальні стандарти справедливості й належного виконання у цифрових договорах.

¹ Директива (ЄС) 2019/770 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2019 року про деякі аспекти договорів на постачання цифрового контенту та цифрових послуг. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng>

Для українського контексту наведена європейська модель має не лише порівняльно-правовий інтерес, а й безпосереднє методологічне значення для рекодифікації цивільного законодавства. Якщо проект оновленого Цивільного кодексу України вводить категоріальні рішення на рівні об'єктів (зокрема – «цифрова річ»), то одночасно необхідно усвідомити, що реальний «ринок даних» функціонує насамперед як ринок зобов'язань: доступу, використання, сумісності, оновлення, безпеки, і лише в такій логіці нові об'єкти можуть набути практичного значення. Власне, європейські DGA і Data Act показують, як право може забезпечити економічну циркуляцію даних без спрощеного речово-правового перенесення, зберігаючи баланс між інноваціями, конкуренцією та правовими гарантіями.

Особливої уваги у цьому контексті потребує співвідношення договірної автономії волі та режиму захисту персональних даних. З одного боку, цифрові сервіси широко використовують стандартизовані умови, у яких згода на обробку даних інтегрована у загальні умови користування. З іншого боку, право захисту персональних даних виходить із того, що згода має бути вільною, конкретною, поінформованою і такою, що може бути відкликана. Це створює напруження між договірною стабільністю і правом суб'єкта даних змінити своє рішення. У цивілістичному вимірі виникає питання: чи можна вважати договір належно виконуваним, якщо споживач відкликає згоду на обробку даних, які слугували зустрічним наданням? Європейська модель дає тут непряму, але принципово важливу відповідь: відкликання згоди не може автоматично позбавляти споживача всіх договірних засобів захисту, а постачальник не може використовувати договір як інструмент примусу до збереження згоди. Це означає, що у цифрових договорах еквівалентність не є статичною, а автономія волі сторін обмежується охоронними цілями захисту особи.

Для договірного права це означає необхідність переосмислення кількох базових категорій. Передусім – категорії ціни. У цифрових договорах ціна може бути відсутньою у грошовому вираженні, але це не виключає економічної відплатності договору. Відтак поняття ціни перестає бути універсальним критерієм класифікації договорів і поступається місцем більш загальній категорії економічної зустрічності. Далі – категорії еквівалентності та справедливості. Якщо одна сторона надає доступ до цифрового сервісу, а інша – свої дані, оцінка

справедливості договору не може ґрунтуватися лише на порівнянні номінальних вартостей; вона повинна враховувати обсяг і характер даних, ризики для приватності, ступінь інформованості користувача, можливість альтернативного вибору та реальні наслідки для сторін. Нарешті, трансформується і уявлення про відплатний і безвідплатний договір: у цифровій економіці ці категорії дедалі частіше виявляються градаційними, а не бінарними.

У контексті платформної економіки концепція «даних як зустрічного надання» набуває ще складнішого виміру. Багато цифрових платформ пропонують «безкоштовні» сервіси, водночас акумулюючи значні масиви даних, які стають джерелом їх ринкової влади. З приватноправової точки зору це означає, що договір між користувачем і платформою є асиметричним не лише з огляду на стандартні умови, а й через різний масштаб економічної вигоди від даних. Саме тому право ЄС дедалі частіше поєднує договірні інструменти із регуляторними обмеженнями, спрямованими на запобігання зловживанню структурною перевагою. У цьому сенсі концепція «даних як зустрічного надання» стає не просто договірною категорією, а елементом ширшої політики справедливості цифрових ринків.

Для українського цивільного права ця проблематика має особливу актуальність. Чинне законодавство формально виходить із класичної моделі відплатності, орієнтованої на грошову ціну, і не містить розгорнутих конструкцій для опису немонетарної еквівалентності у цифрових договорах. Водночас практика електронної комерції та цифрових сервісів фактично вже функціонує за моделлю «дані в обмін на доступ». Це створює ризик розриву між нормативною конструкцією і реальною економічною логікою ринку. Саме тому при оновленні цивільного законодавства та розвитку договірного права доцільно враховувати європейський підхід: не зводити дані до об'єкта купівлі-продажу, але й не ігнорувати їх роль як економічно значущого елементу зобов'язання.

У підсумку концепція «даних як зустрічного надання» демонструє, що цифрова економіка змінює не лише об'єкти цивільних прав, а й внутрішню логіку договірної еквівалентності. Дані стають фактором, який впливає на відплатність договору, межі автономії волі та стандарти справедливості, але водночас залишаються підпорядкованими охоронним режимам захисту персональних даних і приватно-

сті. Для приватного права це означає необхідність формування нових договірних конструкцій і тлумачень, здатних одночасно відобразити економічну реальність цифрових ринків і забезпечити належний рівень захисту особи.

Однією з визначальних структурних характеристик цифрової економіки є платформізація – процес, у межах якого значна частина приватноправових відносин організовується та опосередковується онлайн-платформами. Йдеться не лише про технічне середовище для укладення договорів, а про формування нової архітектури ринку, де платформа виступає центральним вузлом взаємодії між численними учасниками: продавцями і покупцями, постачальниками контенту і споживачами, водіями і пасажирями, орендодавцями і наймачами, розробниками і користувачами цифрових сервісів. У такій архітектурі приватноправові відносини перестають бути суто двосторонніми і набувають екосистемного характеру, що має істотні наслідки для цивільно-правової кваліфікації, розподілу прав та відповідальності.

У класичній цивілістичній моделі договірних відносин сторони самі визначають зміст своїх прав та обов'язків, а роль посередника, якщо він існує, є допоміжною і не впливає на сутність правовідносин. Платформна економіка принципово змінює цю логіку. Онлайн-платформа не лише «зводить» сторони, а проектує правила взаємодії: встановлює стандартизовані умови користування, визначає критерії допуску до ринку, формує механізми рейтингу і репутації, здійснює модерацію контенту, регулює порядок платежів і, нерідко, запроваджує власні процедури вирішення спорів. У результаті платформа фактично стає приватним центром нормотворення, який формує значну частину правового середовища цифрового обороту.

З приватноправової точки зору це означає, що автономія волі сторін у платформних відносинах реалізується не у «чистому» вигляді, а в межах наперед сконструйованого нормативного простору. Користувач, приєднуючись до платформи, зазвичай не має можливості індивідуально узгоджувати умови, а приймає стандартизований набір правил, які визначають не лише порядок користування сервісом, а й параметри майбутніх договорів з іншими учасниками екосистеми. Водночас платформа, встановлюючи ці правила, не є нейтральним арбітром: вона зацікавлена у власній економічній моделі, максимізації трафіку, монетизації даних і утриманні користувачів. Така струк-

турна асиметрія ставить перед цивільним правом питання про межі допустимого впливу платформи на приватну автономію та про критерії справедливості платформних умов.

Особливої уваги заслуговує те, що вплив платформи на приватно-правові відносини здійснюється не лише через текстові умови договору, а й через алгоритмічні інструменти. Алгоритми ранжування, рекомендаційні системи, механізми автоматичного блокування або обмеження доступу здатні істотно впливати на економічні результати учасників ринку, не будучи прямо зафіксованими у договорі. З цивілістичної перспективи це означає, що традиційний підхід до тлумачення умов договору потребує доповнення аналізом фактичного функціонування платформи, оскільки реальний обсяг прав і можливостей сторони може визначатися не лише формальним змістом договору, а й алгоритмічною «поведінкою» середовища. Відтак у цифровій економіці постає питання про алгоритмічну добросовісність як новий вимір приватноправових стандартів.

Платформізація також ускладнює питання розподілу відповідальності. У традиційній моделі відповідальність за неналежне виконання договору або завдання шкоди покладається на безпосереднього контрагента. У платформних відносинах виникає багаторівнева структура: шкода або порушення можуть бути результатом дій продавця, помилки алгоритму, збоїв платформи, недоліків платіжної або логістичної інфраструктури. Це ставить перед цивільним правом складне завдання – визначити, за яких умов платформа має нести відповідальність як професійний посередник, а за яких – може обмежуватися нейтральною роллю технічного провайдера. Європейський підхід у цій сфері демонструє поступовий відхід від абсолютного імунітету платформ та посилення їхніх обов’язків у частині прозорості, процедурної справедливості та реагування на порушення, що неминуче впливає на приватноправові оцінки належної поведінки.

У цивілістичному вимірі платформу доцільно розглядати як особливого учасника майнового обороту, який поєднує елементи договірної сторони, посередника та інфраструктурного оператора. Такий гібридний статус зумовлює необхідність переосмислення класичних категорій: зокрема, поняття договору приєднання, стандартних умов, інформаційних обов’язків і відповідальності професійного суб’єкта. Платформа не просто пропонує сервіс, а створює ринок; відповідно,

до неї можуть бути застосовані підвищені вимоги добросовісності та розумної обачності, оскільки її рішення здатні впливати на долю багатьох індивідуальних договорів.

Важливим аспектом платформізації є також репутаційні механізми – рейтинги, відгуки, оцінки, які у цифровій економіці набувають квазірегуляторного значення.¹ Репутація стає нематеріальним активом, від якого безпосередньо залежить можливість участі в обороті та рівень економічних вигод. З приватноправової точки зору це породжує питання захисту репутаційних інтересів у цифровому середовищі, зокрема у випадках маніпуляцій рейтингами, неправомірного блокування акаунтів або непрозорих алгоритмічних рішень. Таким чином, платформа впливає не лише на майнові права, а й на комплекс немайнових інтересів учасників обороту, що розширює поле цивільно-правового захисту.

Для українського цивільного права проблематика платформізації має особливу актуальність. Значна частина цифрових сервісів, якими користуються українські суб'єкти, функціонує за правилами, сформованими поза національним правопорядком, але безпосередньо впливає на внутрішній ринок. Водночас національна цивілістична доктрина традиційно зосереджена на двосторонніх моделях договорів і ще не виробила усталених підходів до оцінки платформ як структурних посередників. У цьому контексті рекодифікація цивільного законодавства відкриває можливість концептуально закріпити підходи до платформних відносин, зокрема через уточнення статусу професійних цифрових посередників, посилення вимог до стандартних умов і розвиток інструментів захисту від зловживань алгоритмічною та ринковою владою.

Отже, платформізація є не просто технологічним феноменом, а глибокою трансформацією приватноправових відносин. Онлайн-платформи формують нову екосистему цивільного обороту, у межах якої змінюється характер договорів, межі автономії волі, структура відповідальності та способи захисту прав. Усвідомлення цієї трансформації є необхідною передумовою для подальшого аналізу суб'єктного складу цифрової економіки та ролі нових учасників – зокрема алгоритмічних систем і штучного інтелекту – у

¹ Семенов А. Ю. Екосистеми цифрових платформ як фактор трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник КНУТД*. 2019. № 4 (137). С. 39-50.

приватноправовому регулюванні, що становитиме предмет наступного пункту підрозділу.

Цифрова економіка трансформує не лише об'єкти цивільних прав і договірні моделі, а й суб'єктну структуру приватноправових відносин. У межах традиційної цивілістичної парадигми суб'єктами цивільних прав і обов'язків визнавалися фізичні та юридичні особи, які реалізують свою правоздатність і дієздатність через усвідомлене волевиявлення. Цифрове середовище, не заперечуючи цієї основи, істотно ускладнює її, вводячи у приватний обіг нових учасників, нові ролі та нові способи впливу на формування і реалізацію прав та обов'язків. У результаті постає питання не про зміну переліку суб'єктів цивільного права як таких, а про зміну конфігурації суб'єктності, у межах якої автономія волі співіснує з алгоритмічними механізмами прийняття рішень і структурним впливом цифрової інфраструктури.

Насамперед слід зазначити, що у цифровій економіці фізичні та юридичні особи залишаються формальними носіями цивільних прав і обов'язків. Саме вони укладають договори, набувають майнові права, несуть відповідальність і реалізують засоби захисту. Водночас спосіб реалізації їхньої правосуб'єктності зазнає істотних змін. Волевиявлення дедалі частіше здійснюється опосередковано – через цифрові інтерфейси, автоматизовані процедури, стандартні налаштування, попередньо задані сценарії поведінки. Це означає, що реальна свобода вибору суб'єкта формується не лише його внутрішнім наміром, а й архітектурою цифрового середовища, у межах якого цей намір реалізується.

Особливе значення у цьому контексті має поява професійних цифрових посередників – платформ, провайдерів хмарних сервісів, операторів цифрових інфраструктур, постачальників алгоритмічних рішень. Формально ці суб'єкти є юридичними особами, але їх роль у приватноправових відносинах виходить за межі звичайної договірної сторони. Вони одночасно виступають як контрагенти, організатори ринку, адміністратори доступу та архітектори поведінкових сценаріїв. Через це їх вплив на інших учасників обороту має структурний характер і не завжди може бути адекватно оцінений лише через призму індивідуального договору. Для цивільного права це означає необхідність врахування не лише формальної рівності сторін, а й фактичної

асиметрії можливостей, зумовленої контролем над цифровою інфраструктурою.

У цифровій економіці особливого значення набуває також колективна та розподілена суб'єктність. Багато цифрових процесів створюють результат не зусиллями одного суб'єкта, а через взаємодію множини учасників: користувачів платформи, розробників, провайдерів даних, алгоритмічних систем. Наприклад, цінність цифрового сервісу часто формується завдяки масовому використанню та аналізу поведінки користувачів, а отже економічний ефект є продуктом колективної взаємодії. Проте цивільне право традиційно тяжіє до індивідуалізації відповідальності та правомочностей. Це породжує напруження між фактичною колективністю створення цінності і необхідністю визначення конкретного носія прав та обов'язків. У таких умовах дедалі більшого значення набувають договірні механізми розподілу ризиків, стандартні умови участі та інститути професійної відповідальності.

Особливо складним є питання алгоритмічного впливу на приватноправові відносини. Алгоритми та системи штучного інтелекту не є суб'єктами цивільного права, проте вони активно впливають на формування прав і обов'язків суб'єктів. Алгоритми можуть визначати умови доступу до ринку, порядок ранжування пропозицій, розмір ціни або винагороди, результати скорингу, рішення про блокування акаунта чи обмеження функціональності сервісу. У таких випадках волевиявлення сторін «опосередковується» алгоритмічними рішеннями, які не завжди є прозорими або зрозумілими для користувача. З цивілістичної точки зору це означає, що автономія волі зберігається формально, але її практична реалізація може бути істотно обмеженою.

Для приватного права принципово важливо, що алгоритмічний вплив не створює нової правосуб'єктності, але змінює спосіб реалізації існуючої. Алгоритм не може бути носієм прав чи обов'язків, однак його використання породжує наслідки для тих суб'єктів, які його застосовують або підпадають під його дію. Відповідно, питання відповідальності за алгоритмічні рішення неминуче повертається до людини або організації, яка контролює систему, визначає її параметри або отримує вигоди від її функціонування. Це вимагає від цивільного права розвитку критеріїв належної обачності, передбачуваності та добросовісності у використанні алгоритмічних інструментів.

У цифровій економіці змінюється і характер уразливості суб'єктів. Класична цивілістика розрізняє професійних і непрофесійних учасників обороту, споживачів і підприємців. Цифрове середовище додає нові виміри вразливості: інформаційну асиметрію, залежність від платформи, обмежену можливість переходу до альтернативного сервісу, непрозорість алгоритмічних рішень. У таких умовах навіть формально рівні суб'єкти можуть опинитися у нерівному становищі. Це підсилює значення захисних механізмів приватного права – стандартів добросовісності, заборони зловживання правом, контролю за несправедливими умовами договорів, спеціальних інформаційних обов'язків.

Для українського правопорядку питання суб'єктного складу цифрової економіки є особливо актуальним з огляду на поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів. З одного боку, українські фізичні та юридичні особи активно інтегровані у глобальні цифрові платформи, правила яких формуються поза межами національного законодавства. З іншого боку, національне цивільне право традиційно спирається на класичну модель суб'єктності, що не завжди враховує інфраструктурний і алгоритмічний вплив. У цьому контексті рекодифікація цивільного законодавства відкриває можливість переосмислити суб'єктний вимір цифрових відносин, не запроваджуючи нових «штучних» суб'єктів, але водночас адаптуючи інструменти захисту та відповідальності до нових форм впливу.

Підсумовуючи, суб'єктний склад цифрової економіки характеризується поєднанням традиційної приватноправової суб'єктності з новими інфраструктурними та алгоритмічними формами впливу на поведінку учасників обороту. Фізичні та юридичні особи залишаються носіями прав і обов'язків, однак реалізація їх автономії волі дедалі більше залежить від цифрового середовища, у межах якого вони діють. Для цивільного права це означає необхідність тонкого балансу між збереженням класичних засад приватної автономії та розвитком механізмів, здатних нейтралізувати надмірний алгоритмічний або платформний вплив. Саме цей баланс стає ключовим у подальшому аналізі цифрової ідентичності, форми правочинів і інфраструктури довіри в цифровій економіці, що становитиме предмет наступного пункту підрозділу.

Цифрова економіка не може функціонувати без інфраструктури довіри, яка забезпечує юридичну значущість дій учасників обороту в

електронному середовищі. У класичному цивільному праві довіра до правочину ґрунтувалася на відносно стабільних соціальних та інституційних механізмах: фізичній присутності сторін, підписі на паперовому документі, нотаріальному посвідченні, традиційних засобах доказування. Цифрове середовище радикально змінює ці передумови: правочини укладаються дистанційно, сторони можуть ніколи не контактувати безпосередньо, а волевиявлення фіксується у вигляді електронних сигналів, записів або логів. За таких умов цифрова ідентичність та механізми електронної ідентифікації стають фундаментальним елементом приватноправового порядку, оскільки саме вони забезпечують зв'язок між абстрактною правосуб'єктністю особи і її конкретними діями у цифровому середовищі.

У цивілістичному вимірі цифрову ідентичність доцільно розуміти не як технічний атрибут або набір даних, а як юридично значущий зв'язок між особою та її цифровими репрезентаціями, що дозволяє ототожнити суб'єкта прав і обов'язків із відповідними електронними діями.¹ Така ідентичність формується через поєднання ідентифікаційних даних, автентифікаційних механізмів і процедур підтвердження повноважень. Для приватного права це означає, що цифрова ідентичність виконує функцію, аналогічну традиційним інститутам ідентифікації особи, але в умовах, коли фізичні маркери (паспорт, особистий підпис) замінюються електронними засобами і довірчими сервісами.

Електронна ідентифікація у цифровій економіці набуває не лише допоміжного, а системоутворювального значення. Саме від рівня надійності ідентифікації залежить можливість укладення договорів, доступу до цифрових сервісів, здійснення фінансових операцій, а також подальшого захисту прав у разі спору. У цьому сенсі цифрова ідентичність є не просто технічною умовою, а правовою передумовою реалізації приватної автономії: без можливості достовірно ідентифікувати контрагента волевиявлення втрачає юридичну визначеність, а ризики шахрайства та зловживань істотно зростають.

Європейський підхід до електронної ідентифікації та довірчих послуг демонструє прагнення створити єдиний простір довіри, у

¹ Мічурін Є. Ідентифікація і індивідуалізація фізичної особи у комп'ютерній мережі інтернет: правові аспекти. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2022. № 34. С. 91–96. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-10>

межах якого цифрові дії визнаються юридично значущими на рівні, співмірному з традиційними паперовими формами. Регламент eIDAS¹ і його оновлена версія eIDAS 2.0² спрямовані на забезпечення взаємного визнання засобів електронної ідентифікації, електронних підписів, печаток і міток часу в державах-членах ЄС. Для цивільного права це означає формування стандартів, за яких електронна форма правочину перестає бути «спрощеною» або другорядною і набуває повноцінної юридичної сили, зокрема у транскордонних відносинах.

У площині форми правочинів цифрова економіка стимулює переосмислення класичної дихотомії «усна – письмова форма». Електронна форма не є ані різновидом усної, ані просто електронною копією письмової форми; вона становить самостійний спосіб фіксації волевиявлення, що має власні правила достовірності, доказування та збереження. Клік, підтвердження через інтерфейс, використання електронного підпису, підтвердження через одноразовий код або біометричні засоби – усе це різні прояви електронної форми, які потребують цивілістичного осмислення з погляду достатності для укладення правочину та розподілу ризиків.

Для приватного права принципово важливо, що надійність електронної ідентифікації безпосередньо впливає на кваліфікацію правочину і на розподіл відповідальності. Якщо правочин укладено з використанням кваліфікованого засобу електронної ідентифікації або підпису, презумпція достовірності волевиявлення значно посилюється. Натомість використання спрощених або низькорівневих засобів ідентифікації може зумовлювати підвищені ризики і вимагати додаткових доказів у разі спору. Таким чином, вибір засобу ідентифікації стає не лише технічним, а й цивільно-правовим рішенням, яке впливає на стабільність правовідносин.

Цифрова ідентичність має також істотне значення для представництва та повноважень у цифровій економіці. У традиційній моделі представництва повноваження підтверджувалися документально

¹ Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) № 910/2014 від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14#Text

² Регламент (ЄС) 2024/1183 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 щодо створення Європейської системи цифрової ідентифікації. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1183/oj/eng>

або через особисту присутність представника. У цифровому середовищі ці механізми трансформуються: повноваження можуть бути «вбудовані» у цифровий профіль, обмежені за часом або обсягом дій, автоматично перевірятися системами доступу. Для цивільного права це означає необхідність адаптації інституту представництва до нових форм реалізації повноважень, а також розробки критеріїв відповідальності у випадках зловживання або компрометації цифрової ідентичності.

Окремим аспектом є проблема компрометації цифрової ідентичності та пов'язаних з нею ризиків. Втрата контролю над обліковим записом, викрадення ідентифікаційних даних, несанкціонований доступ до електронного підпису можуть призводити до укладення правочинів без реальної волі особи. У таких ситуаціях цивільне право стикається з необхідністю поєднати захист добросовісного контрагента з охороною прав особи, чия ідентичність була використана неправомірно. Це потребує розвитку доктрини розподілу ризиків між сторонами та провайдерами ідентифікаційних послуг, а також уточнення критеріїв добросовісності та обачності у цифровому середовищі.

Для українського правопорядку питання цифрової ідентичності та електронної ідентифікації мають стратегічне значення з огляду на інтеграцію у європейський цифровий простір і розвиток електронних сервісів.¹ Національне законодавство вже визнає юридичну значущість електронної форми правочинів і електронних підписів, однак подальший розвиток цифрової економіки потребує більш глибокої цивілістичної рефлексії щодо співвідношення форми, ідентифікації та довіри. У цьому контексті особливо актуальним є питання сумісності національних рішень із європейськими стандартами електронної ідентифікації, що прямо впливає на можливість участі українських суб'єктів у транскордонному цифровому обороті.

Підсумовуючи, цифрова ідентичність і механізми електронної ідентифікації у цифровій економіці виконують роль фундаменту приватноправової довіри. Вони забезпечують зв'язок між особою і її цифровими діями, визначають юридичну значущість волевиявлення та впливають на розподіл ризиків і відповідальності. Для цивільного

¹ Некіт К. Г. Персональні дані та індустріальні дані як об'єкти права власності: оцінка перспектив. *Часопис цивілістики*. 2020. № 36. С. 57-64.

права це означає необхідність подальшого розвитку інститутів форми правочинів, представництва та доказування з урахуванням специфіки електронного середовища.

Цифрова економіка істотно змінює традиційні уявлення приватного права про відповідальність і засоби захисту. У класичній цивілістичній моделі центральним елементом охоронного механізму виступає порушення суб'єктивного права або неналежне виконання зобов'язання: наявність порушення слугує підставою для застосування цивільно-правових наслідків – від примусового виконання до відшкодування збитків і компенсації шкоди. Цифрове середовище не заперечує цієї логіки, однак зміщує акценти: значна частина загроз для прав учасників обороту виникає не лише як завершене порушення, а як динамічний ризик, який реалізується через збої систем, кіберінциденти, алгоритмічні помилки, втрату доступу до цифрових активів або витоки даних. У такій ситуації приватноправова охорона дедалі більше орієнтується не лише на реакцію після порушення, а й на превенцію та управління ризиками до того, як порушення набуде незворотних наслідків.

Ключова методологічна зміна полягає в тому, що в цифровій економіці порушення часто має не одномоментний, а процесуальний характер. Наприклад, у договорах щодо цифрового контенту або цифрових послуг порушення може проявлятися як нестабільність роботи сервісу, зниження функціональності, несумісність після оновлення, тривалі «простої», поступове погіршення якості, невиконання обов'язку оновлення або підтримки. У таких випадках традиційна цивілістична категорія «неналежної якості» потребує розширення: належність цифрового результату оцінюється не тільки за фактом разової передачі, а й за здатністю забезпечувати функціональність протягом певного часу. Це, у свою чергу, впливає на засоби захисту: у цифрових відносинах часто ефективнішими є не класичні вимоги про розірвання чи повернення речі, а відновлення доступу, виправлення помилок, надання оновлення, забезпечення сумісності або усунення вразливостей.

Окрему групу становлять ризики, пов'язані з даними. Витік персональних даних, незаконний доступ до комерційно чутливої інформації, знищення або спотворення масивів даних, блокування доступу до них – усе це може завдавати значної шкоди, яка не завжди підда-

ється прямій матеріальній оцінці на момент події. У таких випадках порушення набуває комплексного характеру: воно одночасно зачіпає майнові інтереси, немайнові права (приватність, репутацію), а також створює довготривалі ризики вторинного використання даних. Тому приватне право має виходити з того, що у цифровій економіці шкода часто є дифузною, відкладеною у часі, а її масштаб може стати очевидним лише через певний період. Це об'єктивно підсилює значення превентивних засобів – судових заборон, забезпечувальних заходів, вимог про припинення неправомірної обробки та видалення даних, а також стандартів належної організації безпеки як елементу договірного обов'язку.

Надзвичайно важливим є те, що в цифровій економіці ризики концентруються у вузлових точках інфраструктури – на платформах, у провайдерів хмарних сервісів, у операторів платіжних систем, у постачальників цифрової ідентифікації. Відтак постає питання: хто повинен нести цивільно-правову відповідальність у разі реалізації цифрового ризику – безпосередній контрагент чи інфраструктурний посередник, який контролює цифрове середовище? Класична цивілістика схильна покладати відповідальність на сторону договору. Проте у платформній економіці вплив посередника може бути таким значним, що зводить його роль до «нейтрального каналу» є методологічно хибним. Саме тому у приватноправовому аналізі дедалі більшої ваги набуває концепція професійного контролю ризику: відповідальність має бути пов'язана з тим суб'єктом, який фактично контролює критичні параметри системи і здатен запобігати або мінімізувати ризики.

У цьому контексті особливої ваги набувають стандарти належної обачності та організації діяльності. У цифрових відносинах порушення може бути наслідком не «вини» у традиційному психологічному сенсі, а неналежного проектування системи, недостатніх заходів кібербезпеки, недосконалості алгоритмів, відсутності адекватного моніторингу або резервного відновлення. Таким чином, цивільно-правова відповідальність у цифровій економіці наближається до моделі, де ключовим є не лише факт порушення, а неадекватність управління ризиком, що проявилася у недотриманні очікуваних стандартів професійної поведінки. Це не означає автоматичного запровадження об'єктивної (безвинної) відповідальності у всіх цифрових відносинах,

але зумовлює тенденцію до посилення вимог до професійних учасників і до перегляду критеріїв вини з урахуванням технологічних стандартів.

Зміна фокусу з «порушення» на «ризик» впливає і на систему засобів захисту. У цифровій економіці дедалі більшого значення набувають такі способи, які дозволяють оперативно відновити контроль над цифровим благом або припинити небезпечні процеси: відновлення доступу до акаунта чи цифрового активу; блокування неправомірних транзакцій; повернення контролю над обліковим записом; припинення використання даних; зобов'язання усунути вразливості; забезпечення сумісності або оновлення програмного забезпечення. Власне, у таких ситуаціях ключовим стає не стільки «каральний» ефект відповідальності, скільки відновлювальна і превентивна функція приватного права.

Поряд із цим, у цифровій економіці зростає значення деліктного захисту, особливо у випадках, коли шкода виникає поза межами класичного двостороннього договору або у багатосторонній екосистемі. Алгоритмічна помилка, збій платформи, витік даних або кібератака можуть зачіпати численних користувачів, які не перебувають у прямому договірному зв'язку з усіма учасниками цифрового ланцюга. Це підсилює роль загальних деліктних конструкцій як універсального механізму охорони у складних екосистемах, але одночасно вимагає уточнення причинного зв'язку, меж передбачуваності шкоди та критеріїв належної поведінки. У цифровому середовищі причинність часто має багатофакторний характер, а отже, цивільне право має бути здатним працювати з ситуаціями розподіленої відповідальності та співпричинності.

Для українського правопорядку зазначені тенденції мають особливе значення з огляду на практичну поширеність цифрових сервісів, онлайн-кредитування, платформних послуг, цифрових активів і зростання кіберризиків у воєнний і поствоєнний періоди. Водночас чинні приватноправові інструменти часто орієнтовані на класичні форми порушення – невиконання договору або завдання шкоди – і недостатньо враховують превентивний вимір цифрових ризиків. Саме тому у контексті рекодифікації цивільного законодавства та розвитку приватно-правової доктрини необхідно посилювати концептуальний зв'язок між відповідальністю та контролем ризику, а також розвива-

ти процесуальні й матеріально-правові механізми швидкого захисту, адекватні цифровому середовищу.

Отже, відповідальність і засоби захисту в цифровій економіці характеризуються поступовим переходом від суто «постфактум» реакції на порушення до моделі, у якій центральним стає управління ризиком і превенція шкоди. Цифрові відносини породжують процесуальні, багатофакторні та інфраструктурно зумовлені порушення, що вимагають переосмислення критеріїв належного виконання, стандартів професійної поведінки та системи ефективних засобів захисту. Саме ця зміна парадигми дозволяє приватному праву зберегти свою базову функцію – забезпечення справедливого й передбачуваного майнового обороту – у нових умовах цифрової економіки.

Українська нормативна база, що регулює відносини цифрової економіки, сформувалася в умовах швидкої технологічної трансформації, фрагментарних реформ і постійного зовнішнього тиску, зумовленого євроінтеграційними процесами, воєнними викликами та потребами цифрової стійкості держави. У результаті вона являє собою мозаїчну систему норм, у якій поєднуються сучасні регуляторні рішення, запозичені з європейського права, з інституційно застарілими конструкціями класичного цивільного законодавства. Саме ця неоднорідність зумовлює необхідність комплексної оцінки національної нормативної бази крізь призму приватно-правових засад цифрової економіки – з урахуванням як безперечних досягнень, так і вузлових прогалин, що стримують розвиток правової визначеності та ефектив-ного захисту прав учасників цифрового обороту.

До безумовних здобутків українського правопорядку слід віднести визнання цифрової трансформації як окремого напрямку державної політики та поступове формування спеціального законодавства у сфері цифрових відносин.¹ Українське право вже містить нормативні рішення, які закріплюють юридичну значущість електронної форми правочинів, електронного документообігу, електронних підписів, а також регулюють електронну комерцію, надання цифрових послуг, обіг віртуальних активів та функціонування інформаційних систем.² У цьому сенсі український законодавець відійшов від формального

¹ Стиранка М. Б. Щодо встановлення змісту категорії «державна політика у сфері цифровізації»: правовий аспект. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 615–621.

² Капітаненко Н. П. Правове забезпечення електронного документообігу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 84. ч. 3. С. 130–138.

підходу, за яким цифрові явища розглядалися лише як «технічне доповнення» до традиційних правовідносин, і визнав їх самостійним предметом правового регулювання.

Особливо показовим є те, що українське законодавство у низці випадків випереджає класичну цивілістичну догматику, реагуючи на практичні потреби цифрового ринку. Так, правове визнання електронних правочинів і цифрових доказів фактично сформувало нову культуру договірних відносин, у якій фізична присутність сторін перестала бути визначальною умовою юридичної сили волевиявлення.¹ Це суттєво знизило трансакційні витрати та створило умови для масштабування цифрових сервісів, у тому числі у сфері фінансових послуг, онлайн-кредитування, дистанційної торгівлі та платформної економіки.

Важливим кроком у розвитку цифрової економіки стало також закріплення спеціальних режимів для окремих секторів, зокрема у сфері інформаційних технологій та інноваційного підприємництва. Вони засвідчують прагнення держави створити привабливе правове середовище для розвитку цифрового бізнесу, інвестицій і технологічних стартапів. Водночас ці режими, як правило, мають публічно-правовий або податково-організаційний характер і лише частково інтегровані у систему приватного права. Це породжує ситуацію, коли економічна діяльність у цифровій сфері активно стимулюється, але її цивільно-правові основи залишаються недостатньо концептуалізованими.

Поряд із цими здобутками в українській нормативній базі цифрової економіки чітко простежуються вузлові прогалини, які мають системний характер. Насамперед ідеться про відсутність цілісної цивільно-правової концепції цифрових об'єктів. Чинний Цивільний кодекс України формально побудований на індустріальній моделі об'єктів цивільних прав і не містить узгоджених категорій, здатних охопити дані, цифровий контент, цифрові послуги, віртуальні активи та інші нематеріальні цифрові блага. У результаті ці явища або «підганяються» під класичні конструкції речей, прав вимоги чи результатів інтелектуальної діяльності, або регулюються фрагментарно – через

¹ IT-право під час гібридної війни: від пошуку парадигми до прагматичних рішень: колективна монографія. За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, І. В. Давидової. Одеса: Фенікс, 2025. 588 с.

спеціальні закони без належного системного зв'язку з цивільним кодексом.

Особливо проблемним є статус даних у національному праві. Хоча персональні дані мають спеціальний охоронний режим, їх місце у системі об'єктів цивільних прав залишається доктринально і нормативно невизначеним. Ще більш фрагментарним є регулювання неперсональних даних, які фактично перебувають у «сірій зоні» між інформаційним, господарським і цивільним правом. Відсутність чітких цивілістичних орієнтирів щодо доступу, використання, передачі та відповідальності у сфері даних створює правову невизначеність для договірної практики та стримує розвиток ринку даних в Україні.

Ще однією вузловою прогалиною є недостатня адаптація договірного права до цифрових моделей обігу. Чинне законодавство формально визнає електронну форму договору, однак не розробляє спеціальних правил щодо договорів про цифровий контент, цифрові послуги, доступ до платформ або обробку даних. У результаті сторони змушені покладатися на загальні норми, які не завжди адекватно відображають специфіку тривалих цифрових зобов'язань, обов'язків з оновлення, кібербезпеки, сумісності та управління ризиками. Це особливо гостро проявляється у споживчих відносинах, де асиметрія між постачальником цифрового сервісу і користувачем є структурною.

Проблемним залишається і регулювання відповідальності у цифровому середовищі. Українське цивільне право традиційно орієнтоване на модель відповідальності за завершене порушення, тоді як цифрові ризики часто мають превентивний і процесуальний характер. Норми про відшкодування шкоди, відповідальність за неналежне виконання зобов'язання або делікт не завжди дозволяють ефективно реагувати на ситуації, пов'язані з витоком даних, алгоритмічними збоями, блокуванням доступу до цифрових активів або платформною залежністю. Відсутність спеціалізованих засобів оперативного захисту ускладнює відновлення порушених прав і підриває довіру до цифрового обороту.

Окремої уваги потребує фрагментація регулювання цифрових платформ і цифрових посередників. Українське законодавство переважно не розрізняє різні ролі платформ – як технічних провайдерів, організаторів ринку чи економічних бенефіціарів даних. Унаслідок

цього платформи часто залишаються поза межами чітко окреслених приватноправових обов'язків, а відповідальність концентрується на безпосередніх контрагентах, навіть тоді, коли ключовий контроль над ризиками здійснюється саме платформою. Такий підхід не відповідає реаліям цифрової економіки і потребує доктринального та нормативного переосмислення.

Не менш значущою є проблема розриву між публічно-правовим і приватно-правовим регулюванням цифрових відносин. Значна частина цифрових новел запроваджується через адміністративні, регуляторні або програмні акти, які не завжди мають чітке відображення у цивільно-правових інститутах. Це призводить до ситуації, коли учасники цифрового обороту стикаються з обов'язками і обмеженнями, але не завжди мають зрозумілі цивільно-правові засоби захисту або механізми договірної узгодження таких вимог.

У цьому контексті особливої ваги набуває проєкт оновленого Цивільного кодексу України, який відкриває можливість подолання зазначених прогалин шляхом системного переосмислення об'єктів, зобов'язань і відповідальності у цифровій економіці. Проте сам по собі проєкт не може вирішити всі проблеми, якщо його положення не будуть наповнені доктринальним змістом і узгоджені зі спеціальним цифровим законодавством. Відтак ключовим завданням стає не лише формальне оновлення норм, а формування єдиної приватноправової логіки цифрової економіки, у межах якої спеціальні режими і загальні цивільні інститути взаємодіятимуть, а не конкуруватимуть між собою.

Підсумовуючи, українська нормативна база цифрової економіки поєднує значні досягнення у сфері визнання цифрових форм діяльності з глибокими концептуальними прогалинами у приватно-правовому регулюванні. Подальший розвиток цієї сфери потребує переходу від фрагментарних рішень до системного цивілістичного підходу, здатного забезпечити правову визначеність, ефективний захист прав та інтеграцію України у європейський цифровий правопорядок. Саме на цьому ґрунті можливе формування завершеної моделі приватно-правових засад цифрової економіки, що відповідатиме сучасним викликам і стратегічним цілям держави.

У сучасних умовах рекодифікація цивільного законодавства України не може розглядатися виключно як внутрішній нормотворчий

процес, зумовлений еволюцією національної правової системи. Вона об'єктивно відбувається у контексті європейської інтеграції, що надає узгодженню з правом Європейського Союзу статусу не декларативної політичної мети, а практичного критерію якості й життєздатності оновленого Цивільного кодексу. Саме в цій площині стає очевидним, що рекодифікація, яка ігнорує логіку та ціннісні орієнтири європейського приватного права, ризикує залишитися формальною модернізацією, не здатною забезпечити ефективне функціонування цивільного обороту в цифрову епоху.

Узгодження з правом ЄС у сфері приватноправового регулювання цифрової економіки не зводиться до механічної імплементації окремих директив чи регламентів. Йдеться про внутрішню сумісність правових конструкцій, принципів і категорій, які дозволяють національному цивільному праву адекватно взаємодіяти з європейським правопорядком. З цієї точки зору право ЄС виступає не «зовнішнім зразком», а функціональним еталоном, що відображає накопичений досвід регулювання цифрових ринків, балансування приватної автономії та публічних інтересів, а також управління ризиками технологічного розвитку.

Показово, що європейське право цифрової економіки формується не як ізольована галузь, а як надбудова над класичними цивілістичними інститутами. Директиви щодо цифрового контенту і цифрових послуг, регламенти у сфері даних, електронної ідентифікації, платформної економіки не руйнують основ зобов'язального права, а коригують їх, доповнюючи стандартами справедливості, прозорості, відповідності та ефективного захисту. Саме ця методологія є принципово важливою для української рекодифікації: замість створення «паралельного» цифрового права поза межами цивільного кодексу необхідно інтегрувати цифрові новели у загальну систему приватного права.

Практичний характер узгодження з правом ЄС проявляється насамперед у перевірці цивільно-правових рішень на їх функціональну сумісність із європейськими моделями. Так, введення нових категорій об'єктів (зокрема цифрових благ або цифрових речей) має оцінюватися не лише з погляду внутрішньої логіки кодексу, а й з огляду на те, чи дозволяють ці категорії коректно застосовувати європейські стандарти щодо цифрового контенту, даних, платформних послуг і

відповідальності за цифрові ризики. Якщо національна конструкція ускладнює або унеможлиблює таке застосування, вона потребує перегляду незалежно від її формальної витонченості.

Особливого значення у цьому контексті набуває узгодження договірних прав. Європейські директиви у сфері цифрових договорів виходять із пріоритету фактичної рівноваги інтересів сторін, навіть за умов формальної свободи договору. Відтак якість рекодифікації може оцінюватися за тим, наскільки оновлений Цивільний кодекс здатен забезпечити ефективні засоби захисту у цифрових договорах, включно з правом на усунення недоліків, відновлення функціональності, зменшення плати або припинення договору. Якщо цивільно-правові інструменти залишаються орієнтованими виключно на індустріальні моделі разового виконання, узгодження з правом ЄС буде суто номінальним.

Не менш важливим є узгодження у сфері відповідальності та засобів захисту. Право ЄС у цифровій економіці дедалі більше орієнтується на превентивний підхід, управління ризиками і швидке відновлення порушених прав. Це означає, що ефективність рекодифікації має оцінюватися за здатністю національного цивільного права реагувати на цифрові порушення до того, як вони набудуть системного характеру, а також за наявністю інструментів оперативного захисту. Формальне збереження класичних деліктних або договірних конструкцій без їх адаптації до цифрового середовища не відповідає європейській логіці і знижує конкурентоспроможність правової системи.

Узгодження з правом ЄС також має інституційний вимір. Європейська модель цифрового регулювання передбачає чітке розмежування ролей між учасниками ринку, платформами, посередниками та користувачами, а також покладає підвищені обов'язки на суб'єктів, які контролюють інфраструктуру або отримують вигоди від обігу даних. Відтак якість рекодифікації можна оцінювати за тим, чи створює вона передумови для коректного розподілу відповідальності у платформних і багатосторонніх відносинах, чи ж залишає ці питання поза межами цивільно-правового аналізу.

Для України узгодження з правом ЄС має і прикладне економічне значення. Сумісність приватноправових інститутів із європейськими стандартами безпосередньо впливає на можливість участі українських суб'єктів у транскордонному цифровому обороті, залучення

інвестицій, інтеграцію у європейські ланцюги створення вартості. Цивільний кодекс, який не забезпечує такої сумісності, фактично створює правові бар'єри для розвитку цифрового бізнесу навіть за формальної гармонізації спеціального законодавства.

Водночас узгодження з правом ЄС не означає втрати національної доктринальної автономії. Навпаки, воно передбачає свідомий і критичний відбір європейських рішень, їх адаптацію до українського правового середовища та поєднання з національними цивілістичними традиціями. Якість рекодифікації вимірюється не кількістю запозичених норм, а здатністю створити внутрішньо узгоджену систему, у якій європейські підходи органічно інтегровані у національний кодекс.

Отже, узгодження з правом ЄС у сфері цифрової економіки слід розглядати як практичний критерій якості рекодифікації цивільного законодавства України. Воно дозволяє оцінити, чи здатен оновлений Цивільний кодекс забезпечити ефективне функціонування приватно-правових інститутів у цифровому середовищі, гарантувати належний рівень захисту прав і водночас сприяти інтеграції України у європейський правовий та економічний простір. Саме через таку призму рекодифікація набуває не лише нормативного, а й стратегічного значення для розвитку приватного права в умовах цифрової трансформації.

Проведений аналіз приватно-правових засад цифрової економіки дозволяє сформулювати низку узагальнених висновкових орієнтирів, які мають принципове значення для подальшої модернізації цивільного законодавства України. Ці орієнтири не зводяться до переліку окремих законодавчих змін, а відображають зсув парадигми приватного права, зумовлений цифровою трансформацією економіки, способів обігу майнових благ та реалізації приватної автономії.

Першим і фундаментальним орієнтиром є відмова від індустріально-речового монізму як методологічної основи цивільного права. Цифрова економіка переконливо демонструє, що ключова економічна цінність формується не лише (і не стільки) навколо матеріальних речей, а навколо доступу, функціональності, даних, цифрових сервісів і платформних екосистем. Це не означає заперечення класичних цивілістичних конструкцій, однак вимагає їх переосмислення та доповнення. Модернізоване приватне право має бути здатним охоплювати цифрові блага як повноцінні об'єкти цивільних прав, не редукуючи їх механічно до речей або результатів інтелектуальної діяльності.

Другим орієнтиром виступає пріоритет зобов'язального виміру цифрової економіки. Аналіз європейської та української практики свідчить, що саме договірні відносини – про доступ, використання, обробку, підтримку, оновлення та безпеку цифрових благ – є основною формою правового опосередкування цифрового обороту. Відтак модернізація приватного права має концентруватися не лише на розширенні переліку об'єктів, а й на розвитку гнучких, технологічно нейтральних зобов'язальних конструкцій, здатних реагувати на швидку зміну цифрових моделей бізнесу. Особливого значення при цьому набувають загальні принципи цивільного права – добросовісність, розумність, справедливість – як універсальні коректори договірної автономії в умовах інформаційної та структурної асиметрії.

Третім важливим орієнтиром є переосмислення еквівалентності та відплатності у цифрових договорах. Концепція «даних як зустрічного надання» демонструє, що економічна цінність у цифровому середовищі не завжди має грошову форму. Це вимагає від приватного права здатності працювати з немонетарними формами еквівалентності, не підриваючи водночас охоронну природу персональних даних і немайнових прав особи. Модернізоване цивільне право має забезпечити баланс між відображенням реальної економічної логіки цифрових ринків і збереженням пріоритету прав людини як базової цінності правопорядку.

Четвертим орієнтиром є інституціоналізація платформних і алгоритмічно опосередкованих відносин у межах цивільного права. Платформи, цифрові посередники та алгоритмічні системи не можуть залишатися «невидимими» для приватноправового аналізу. Не визнаючи алгоритми суб'єктами цивільного права, модернізація повинна чітко пов'язувати правові наслідки цифрових процесів із тими особами, які здійснюють контроль над інфраструктурою або отримують з неї економічні вигоди. Це передбачає розвиток критеріїв професійної відповідальності, стандартів належної обачності та механізмів захисту від зловживання платформною або алгоритмічною владою.

П'ятим орієнтиром є зміщення акценту в охоронній функції приватного права від реакції на порушення до управління ризиками. Цифрова економіка породжує ризики, які часто мають процесуальний, багатофакторний і відкладений характер. Відтак ефективний захист прав у цифровому середовищі потребує не лише традиційних

засобів відповідальності, а й превентивних і відновлювальних механізмів, здатних оперативно реагувати на збої, витоки даних, втрату доступу або алгоритмічні помилки. Модернізоване приватне право має поєднувати компенсаційну, відновлювальну та превентивну функції, адаптуючи їх до специфіки цифрових ризиків.

Шостим орієнтиром виступає інтеграція цифрової ідентичності та електронної форми правочинів у ядро цивільно-правової системи. Цифрова економіка неможлива без довіри до електронного волевиявлення, ідентифікації та доказування. Тому модернізація приватного права повинна забезпечити повноцінне визнання електронної форми правочинів, розвиток інститутів електронної ідентифікації, представництва та доказування, а також чіткий розподіл ризиків у випадках компрометації цифрової ідентичності. Це є необхідною умовою стабільності та передбачуваності цифрового обороту.

Сьомим, наскрізним орієнтиром є узгодження національної цивілістичної моделі з правом Європейського Союзу не як формальна гармонізація, а як критерій функціональної якості правових рішень. Європейське право цифрової економіки демонструє, як приватне право може еволюціонувати, зберігаючи свою системність і водночас адаптуючись до технологічних змін. Для України це означає необхідність сприймати право ЄС як джерело методологічних орієнтирів, що дозволяють оцінювати ефективність рекодифікації з погляду реального функціонування цивільного обороту.

Узагальнюючи, приватно-правова модернізація в умовах цифрової економіки має розглядатися не як сукупність точкових змін, а як системний цивілістичний проєкт, спрямований на оновлення базових категорій, принципів і механізмів цивільного права. Її кінцевою метою є формування такого приватноправового порядку, який одночасно забезпечує інноваційний розвиток, економічну свободу та належний рівень захисту прав і законних інтересів особи. Саме в цьому полягає стратегічний сенс рекодифікації цивільного законодавства України у цифрову епоху та її ключове значення для майбутнього національного приватного права.

Ключові слова: цифрова економіка, приватне право, цифрові об'єкти цивільних прав, дані як економічний ресурс, платформні правовідносини, цивільно-правова відповідальність.